

УДК 082Ш

DOI 10.31.65/2520-6966-2020-14f-98-283-286

К. П. Ісаснко

кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології, компаративістики та перекладу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Пилип Морачевський: ніжинський культурний контекст

Рецензія на книгу Г. В. Самойленка "Пилип Морачевський і Ніжин"

Самойленко Г. В. Пилип Морачевський і Ніжин. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 108 с.

Чергова робота у вже відомій серії досліджень українського науковця, культуролога і мистецтвознавця Г. В. Самойленка присвячена аналізу творчого доробку Пилипа Морачевського, постать якого пересічному читачеві сьогодні мало відома, хоча вплив на розвиток української культури і літератури – значний.

Рецензована робота цікава свіжим поглядом і якісно новим аналізом творчого доробку Пилипа Морачевського. Зокрема, якісному огляду й аналізу піддано саме ніжинський період і вплив топосу місця на творчість письменника.

Пилип Морачевський (Хвилिमон Галузенко) – український культурний діяч, письменник, педагог, поет-романтик, філолог, перекладач. Інформації про нього у широкому доступі обмаль, а вклад у розвиток української культури, перекладу зокрема – значний. Постать Пилипа Морачевського і є вдалим зразком, коли маємо переоцінити спадщину й інвентаризувати доробок.

Власне, новизна підходу у дослідженні Г. В. Самойленка полягає у тому, що автор застосував прийом контекстного аналізу та зіставлення фактів, показавши становлення і творчість митця у контексті й оточенні поліфонічної культури та багатонаціонального середовища ніжинського культурного життя середини XIX ст. Як відомо, Ніжин на той час – повноцінний осередок розвитку і становлення культури Полісся саме завдяки Ніжинській вищій школі.

Як подає нам стисла і довідкова стаття української вікіпедії, родом Пилип Морачевський з села Шестовиця Чернігівського повіту, з родини небагатого шляхтича. Навчався в повітовій школі в Чернігові. Потім у міській гімназії, яку через п'ять років успішно закінчив.

1828 р. закінчив історико-філологічний факультет Харківського університету. У 1832–1849 рр. викладав математику і російську словесність у навчальних закладах Сум, Луцька, Кам'янця-Подільського. Перші поетичні спроби: твори з 1830-х рр. (найвідоміші поеми "Чумаки, або Україна з 1768 року" та "До чумака, або Війна янгло-хранцузотурецька"). Помер 26 вересня 1879 р. в селі Шняківка поблизу Ніжина, де й похований на цвинтарі біля сільської церкви. Фактично, це все, що має у доступі сучасний читач... А от якраз Ніжин як період в житті Пилипа Морачевського – випадає і не згадується. Саме тим і є цікава робота Г. В. Самойленка, що подає предметний, різнобічний і ґрунтовний розгляд ніжинського періоду та його вплив на всю долю письменника. Саме творчому середовищу на той час Ніжинського ліцею, до якого потрапляє Пилип Морачевський, присвячено перший розділ роботи.

От, здавалося б, така досить типова для українського інтелектуала XIX ст. біографія, але із рецензованого дослідження перед нами постає цікава доля і копітка робота на теренах непростой ситуації з українством у межах і умовах колоніального існування України, всієї української культури і літератури зокрема.

Автор вдало структурує своє дослідження на сім емких логічно вмотивованих стосовно біографії і середовища буття письменника розділів, окремо розглядаючи перекладацьку діяльність Пилипа Морачевського, що є дуже важливим у контексті сучасних студіювань теми україномовних текстів Святого Письма, які були предтечею перекладів П. Куліша та І. Пулюя, І. Огієвського.

Предметом уваги професора Г. В. Самойленка як дослідника постають саме роки перебування на службі у Ніжині, адже у 1849–1859 рр. Морачевський працює на посаді інспектора Ніжинського ліцею князя Безбородька та міської гімназії, потрапляє у середовище буремного культурного життя, дискусій, протистоянь і внутрішньої боротьби... Власне, роки копіткої роботи у стінах Ніжинської вищої школи для Морачевського стали не лише службою, а й своєрідним викликом і на творчій ниві, особистим становленням, що яскраво продемонстровано у першому розділі роботи.

До Ніжина він приїздить вже маючи перші проби письма (1831 р. в "Украинском альманахе" друкуються перші російськомовні вірші Морачевського, починає писати "Чумаки, або Україна з 1768 р." (останні розділи поеми пишуться саме у Ніжині), довго і ретельно готує текст до друку). На той час – це виклик і подія, адже і текст, і події, і сенси твору – україноорієнтовані, патріотичного спрямування, а додані до розділу ілюстрації і фотовідбитки тільки

посилюють враження живого національного колориту. Дослідники проводять паралелі твору із Шевченковими "Гайдамаками". Саме з "Чумаками" пов'язана дуже цікава творча співпраця, вочевидь, через особисті взаємини П. Морачевського з художниками В. Треніним, Ф. Соломовичем, Д. Затиркевичем, які виконали серію з 10 малюнків тушшю до рукопису. Фотокопії цих малюнків з чернігівських архівів та широкий загальний контекст аналітики роблять видання Г. В. Самойленка цінним не лише для літераторів, а й для ширшого кола зацікавлених.

Недооціненою за своїм резонансом для того часу, як підкреслює автор дослідження, є робота Морачевського 1853 р. "Словарь малороссийского языка", яку він подав на розгляд Імператорської академії наук. Звичайно, словник і не міг бути схваленим до друку цензурним контролем і в умовах тодішньої мовної політики, але сам факт такої роботи – це вагомий внесок в українську гуманітаристику, оскільки мав велику кількість фольклорного і літературного матеріалу, хоча І. Срезневський не визнав доробку, а сам словник вважається втраченим.

У розділі роботи "Переклади Святого Письма і дискусія навколо них" Г. В. Самойленко презентує цілу історію, від появи інформації про бібліотеку ліцею, яка дозволила П. Морачевському мати доступ до великої кількості різномовних книг Святого Письма для роботи над перекладом, до постісторії сприйняття перекладу. Розділ містить епічну деталізовану розповідь українського перекладу Морачевського, зокрема – реакцію критики і схвальний відгук Священного Синоду, але політичні реалії і цензуровий контроль, приплетена "справа українофілів" та замовний донос Каткова унеможливили друк і видання якісного перекладу, а справу було передано на розгляд Валуєву... це було так в душі політичної нищівної русифікації... Окрім того, в розділі маємо атмосферно змальоване внутрішнє середовище життя у Ніжинському ліцеї на той час та протистояння світоглядів (зокрема, русифікаторська діяльність І. Кулжинського та дискусія О. Лазаревського засвідчують вагомість історичного фактажу роботи). Автор резюмує, що привернута у дискусіях увага до роботи Пилипа Морачевського стає фактично загальнодержавною справою, адже імперія придушувала будь-які спроби і прояви національної самосвідомості українців. На думку влади, перекладені Морачевським у 60-х рр. українською мовою всі чотири Євангелія (переклад завершено у листопаді 1861 р.), пізніше – "Діяння Апостолів", "Апокаліпсис", "Псалтир", написаний рідною мовою курс "Священної історії" для початкових шкіл і народного

читання – мали пряму загрозу державності імперії. Доля деяких рукописів невідома. І хоча Російська академія наук визнала його переклад найкращим серед усіх аналогічних слов'янських перекладів, але через питання політичні жоден не був виданий за життя автора. Лише в лютому 1905 рр. російська влада дала дозвіл на публікацію українського перекладу Святого Письма. Вперше надрукований навесні 1906 р. (потім у 1914 і 1917 рр.) з благословення Святейшого Синоду Російської Церкви, але дозволений для використання у церковних відправах був лише в період Української Центральної Ради за розпорядженням Всеукраїнської Православної Церковної Ради. Не можна недооцінювати роль українських перекладів Морачевського.

Чи не найбільш цінним у дослідженні є те, що Г. В. Самойленко фахово, різнобічно, аргументовано аналізує діяльність Морачевського-перекладача із залученням тексту, вказує на подальшу долю доробку, а переклади Євангелія були перевидані у Канаді (1948) і США (1966), їх досі використовують в Україні, а Євангеліє в перекладі П. Морачевського перевидане київським видавництвом "Простір" у 2011 р., а "Псалтир" – Національною бібліотекою України ім. Вернадського у 2015-му в серії "Пам'ятки української мови".

Розділ роботи "Шняківський період життя і творчості" яскраво презентує атмосферу і залученість Морачевського вже на схилі літ у громадське життя села, його активну громадянську позицію.

Загалом презентована робота професора Г. В. Самойленка цікава яскравою інформативністю, змістовна, емка, біобібліографічний та фотоматеріал подається у контексті історичного фактажу, яскравого ілюстративного матеріалу до художніх творів і фотовідбитки видань, що надає глибинний міжсеміотичний контекст причинно-наслідкових подій в історії української літератури, перекладу і культурології. Книга буде цікавою історикам, культурологам, філологам та широкому колу гуманітаріїв.

K. P. Isaenko

Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Slavic Philology, Comparative Studies and Translation of the Nizhyn Mykola Gogol State University

Philip Morachevsky: Nizhyn cultural context

(review of the book G. V. Samoilenko "Philip Morachevsky and Nizhyn")